

TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ GELENEĞİNE TOPLU BAKIŞ*

Ali KAFKASYALI**

Özet: Türklerin dünya medeniyetine bahsettiği önemli geleneklerden birisi olan “Nevruz”, Türklerin konduğu ve göçtüğü her yerde, özünü kaybetmeden, yerel kültür motifleriyle renklerek varlığını devam ettirmektedir. Bu makalede, Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarındaki Nevruz Bayramı kutlamaları ve bununla ilgili kült ve ritüeller toplu olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz geleneği, ata kültürü, su kültürü, ateş kültürü.

I. Giriş

Dünyanın köklü kültür ve medeniyetine sahip milletlerinden biri olan Türk milletinin, kendine özgü inanç, örf, âdet ve gelenekleri vardır. Çin içlerinden Avrupa içlerine, Sibiryaya sahillerinden Yemen, Afrika sahillerine kadar nice coğrafyada binlerce yıl hükümlenmiş olan Türklerin dünya medeniyetine bahsettiği önemli geleneklerden biri Nevruz geleneğidir.

Türkler, gecenin ve gündüzün eşit olduğu 21 Mart gününü yılın ilk günü kabul etmiş ve binlerce yıl bu günü, “Yeni Gün” veya “Ergenekon Günü”, “Çağan”, “Ulusun Ulu Günü” gibi adlarla yılbaşı olarak kutlayagelmişlerdir. Dünyanın en eski bayramlarından biri olan Nevruz, dinî bir bayram olmaktan öte bir halk bayramıdır. Her dinden insanlar bu bayramı kutlamaktadır. Nevruz, tabiatla insan arasındaki münasebeti artıran neşe demlerinden biridir (Olcabay,1995: 229; Tuzlugul, 1995: 323; Askaraov, 1995: 237).

Nevruz, Türk dünyasında, ortak kültürel değer olması yönüyle önemli bir yere sahip olup, Türklük dünyasında ve Anadolu’da ortak inanmalarla, ortak heyecanlarla yüzyıllardır Türk kültürüne özgü özelliklerle kutlanılmaktadır (Artun, 1999). Başka bir ifade ile Nevruz, Türk boylarının genel ve ortak bir tarihî değeridir. Nevruz’a mahallî veya politik renk verenler yanılırlar. Nevruz ulu Türk tarihinin, Türk millî tefekkürünün, halk felsefesinin bayramıdır. Bu bayram, Azerbaycan, Başkurt, Gagauz, Hakas, Karaçay, Kaşkay, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Türkmen, Uygur gibi bütün Türk boyları tarafından bilinip, kutlanmaktadır. Her biri farklı bir coğrafyada yaşayan bu Türk boyları öz millî, tarihî, coğrafi, geleneksel zenginliklerini bu bayrama katmışlardır (Nebiyev, 1995:44; Veliyev, 1995:125).

Türkler, İslâm dinine intisap ettikten sonra bazı Türkçe adların yerine Farsça, Arapça adlar almışlar. “Tanrı” kelimesinin yerine genellikle “Rab, Halik, Huda”; “Yalvaç” yerine “Peygamber, Resul”; “gök” yerine “asuman” gibi. Aynı şekilde “Yeni Gün” yerine de “Nevruz” kelimesini almışlardır.

* Erzurum Valiliği İl Kültür Müdürlüğü’nün 21 Mart 2005 günü hazırladığı konferansta sunulmuştur.

** Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD

Büyük Türk Bilgini Kaşgârlı Mahmut, Divanü Lûgat'it-Türk adlı eserinde “Nevruz” yerine “Yeni Gün” ifadesini kullanmıştır: “Yeni gün (Nevruz)den sonra ilkbahara “oğlak ay” derler, sonra “uluğ oğlak ay” derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür (Atalay, 1992: 1/347).

Nevruz adının Farsça olmasından yola çıkarak Türk milletinin bu kadim bayramını, başka milletlere veya bazı kavimlere mal etmeye çalışmak veya bu bayrama siyasî bir mahiyet yüklemek doğru değildir. Nevruz Bayramı'nın İran coğrafyasında kutlanmasının sebebi, bu coğrafyanın kadim Türk vatani olması ve günümüzde de olduğu gibi, bu coğrafyada tarih boyunca, Türk nüfusunun çoğunlukta olmasındandır.

Ebülğazi Bahadır Han¹ ve Prof. Dr. Mahmut Takî Zehtabî² başta olmak üzere, birçok ünlü tarihçi, İran'ın tamamının milattan 4400 yıl öncesinden Türk yurdu olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün de Türkiye'den sonra Türklerin en yoğun olarak yaşadığı Türk yurdu İran coğrafyasıdır.³

Eski İran kültür ve medeniyetinde Nevruz Bayramı geleneği yoktur. İlk defa 1020 yıllarında Gazneli Mahmut'un Firdevsî'ye yazdığı Şehnâme'de görülmektedir Nevruz geleneği, Türk medeniyetinden kültür intikali esnasında İran kültürüne geçmiştir (Gülden, 2000:136).

999 yılından 1925 yılına kadar İran coğrafyasına hâkim olan devletlerin tamamı Türk devletleridir. Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî, Afşar, ve Kacar devlet ve hanedanları birer Türk devleti ve Türk hanedanlarıdır. Bu Türk devletlerinin, Nevruz geleneğini bu coğrafyada yaşatıp yaymaları elbette ki tabiidir.⁴

¹ Ebülğazi Bahadır Han da "Türklerin Soy Kütüğü" olan "Şecere-i Terakime" adlı eserinde bu bölgenin Türklüğü ile ilgili şöyle diyor: “Oğuz Han'ın zamanından tâ Çingiz Han zamanına kadar Tin ve İtil ve Yayık, bu üç suyun yakasında Kıpçak'tan başka il (él) yok idi. Dört bin yıla kadar o yerlerde oturdular. Onun için o yerlere Deşt-i Kıpçak derler.”

² "Bugün tarih ilmi kat'î olarak gösterir ki, Hind-Avrupa dilli Parslar'ın on gebilesi ilk def'e milattan 900 il evvel şerğ terefinden İran felatına gelmiş ve İlâm şehzadelerinin hâkimiyeti altında olmuş çağdaş Fars ve Kirman eyaletlerinde, İlâm Hükümeti'nin icazesiyle, yurd salıb, yaşamışlar. Onlardan tekriben 3500 il evvelden Türkler İran erazilerinde medeniyetler ve hükümetler yaratmışlar." (Zehtabî, 1378/2000: 1/1)

³ “70 milyona yakın İran nüfusunun yaklaşık 30 milyonu Türk'tür ve tek başına Farslar dahil, diğer etnik gruplara göre çoğunluğu oluşturmaktadır (Héy'et, 1383 / 2004:133-2)”.

⁴ İran'da Farslar tarafından sadece 4 devletin kurulduğu bilinmektedir. “(1) İranî Perslerden Akamenis Devleti (M.Ö. 559 - M.Ö. 330), (2) İranî Perslerden Sasanî Devleti (M.S. 226 - M.S. 652), (3) İranî Fars Pehlevî Rejimi (1925 D 1979), (4) Fars İran İslâm Cumhuriyeti (1979 - günümüze). Bu İranî Fars devletler, toplam 726 yıl iktidarda olmuşlardır. Akamenis Devleti'nin kuruluşundan günümüze dek süren 2555 yılın geri kalan kısmı yani 1829 yıl boyunca İran, diğer İranî devletler, Yunanlı, Arap ve özellikle Türk devletlerinin hâkimiyeti altında bulunmuştur.”⁴ Romalılar ve Arapların çok uzun sürmeyen hâkimiyetleri bir kenara koyulursa, görülür ki İran, tarih boyunca, Türk hâkimiyetinde bir Türk devleti olarak yaşamıştır. Saka, Part (Arsak), Gazneli, Büyük Selçuklu, Harzemşah, Moğol-İlhan, Celayir, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî (1500-1735), Avşarlar (1735-1796), Kaçarlar (1794-1925) tamamen birer Türk devletleridir. (Kafkasyalı, 2002: 1/17)

Anadolu’da ise zaman zaman, kimi zihniyetler tarafından, Nevruz geleneği horlanmış, halkın nazarından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Hatta Nevruz geleneğinin ritüelleri içerisinde bulunan ve Türk milletinin en kadim zamanlardan beri inanageldikleri bazı inanç değerleri yanlış yorumlanmaya çalışılmıştır. Türklerin, atalarına, suya, ateşe, toprağa, ata, bozkurta olan saygı ve inamlarını yanlış yorumlamışlardır.

II. Nevruzla İlgili Ortak Kültür Unsurları

Türk soyunun özgün hasletleri içerisinde atalara saygı vardır. Buna **Ata Kültü** diyoruz. Türk insanı, dünyaya gelmesinin müsebbibi olan atalarına karşı daima hürmet besler. Türkler, atalarına olan bu bağlılıklarını ve saygılarını, Nevruz Bayramı gibi özel günlerde açıkça sergilerler. Hayatta olan büyükler ziyaret edilip elleri öpülür, hediyeler sunulur. Ölenlerin kabirleri ziyaret edilir. Bu durum, tamamen Türklerin, ata, analarına minnet ve şükran ifadeleridir.

Türk milletinin özgün inançları içerisinde yer alan bir diğer husus da suya verilen kutsiyettir. Su hayattır. Türklerce **su** kutsaldır. Bunun tezahürünü Nevruz törenlerinde görürüz. Birçok Türk yurdunda, yılın son çarşamba sabahı, genç kızların akan suların kıyısına giderek suya selâm vermeleri, soğuk su ile yüzlerini yıkamaları, üzerlerine su serpmeleri ve suyun üzerinden atlamaları, Türklerin suya olan inançlarından kaynaklanan hususlardır. Arife günü yıkanma ananesi de bundandır.

Suya atfedilen kutsiyetin en güzel örneklerini edebiyatımızda görüyoruz:

Fuzûlî, Hz. Muhammed’i anlatmak için yazdığı kasidesinde “su” redifini kullanmıştır.

“Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taşa urup gezer âvâre su” (Akyüz vd., 1990: 32)

Su için yedi şiir yazan Necip Fazıl Kısakürek ise su için şöyle der:

“Kâinatta ne varsa suda yaşadı önce;
Üstümüzden su geçer doğunca ve ölünce.” (Kısakürek, 1993: 187)

Yolcu ettiğimiz insanların arkasından su serpmemiz, sevdiğimiz veya memnun kaldığımız insanlar için “Su gibi aziz olası!” , “Ömrün su gibi uzun olsun!” diyerek, iyi dileklerimizi ifade etmemiz, tamamen suyu aziz bilmemizden ve suya olan saygımızdandır.

Türk insanının kutsal bildiği, mübarek saydığı ve saygıyla yaklaştığı bir diğer varlık da **ateş**dir. Türklere göre ateş, ocaktır. Ateş, var olma, yaşama, dirilik alâmetidir.

Türkler, ateşin gökten indiğine inanırlar. Bunun için de onun kutsal ve temizleyici bir gücünün olduğunu kabul ederler.

Altaylar ve Yakutlar ateşin bu gücüne “**od idi**” (ateş sahibi) derler.

Altaylar ve Yakutlar çakmak taşından elde edilen ateşi kutsal sayarlar.

Kırgızlarda, hâlen yeni gelen gelin, eşinin ve onun akrabalarının evine “Atko Kirgizüü” (Ateşe Girdirme) âdetini yerine getirmeden giremez. Gelin çağırıldığı veya geldiği evin ocağına yağ atar, alevlenen ateşe eğilerek dua eder. O eve iyi niyetle geldiğini, o evin ocağını sevip sayacağını ateşin huzurunda ifade eder. Bu Şamanistik merasim, İslâm dininin Kur’an ve mevlid okutma gibi ibadetine de karışmıştır. “Çıt Çıgaru” (Koku Çıkarma) adı ile günümüzde de yaşatılmaktadır (Cumakunova, 2000: 77).

Batı Trakya Türkleri yaş ağaçları bir birine sürterek elde ettikleri ateşi kutsal sayarlar. Bütün köylü, mahalleli aynı ateşten ocaklarını yakarlar.⁵

Ateş, dirilik, canlılık, aydınlık alâmeti olarak sürekli yanık tutulur. Hiç söndürülmez. Kazara söndüğü takdirde aynı kaynaktan gelen bir ateşten alınır.

Anadolu’nun birçok yöresinde komşudan ateş alma, yıllarca ocağı söndürmeme geleneğinin altında bu vardır.

Mehmet Akif, Türklerin, aynı ateşten ateş almalarına veya aynı ocaktan ocak yakmalarına, bununla da dünya durdukça var olacaklarına İstiklâl Marşımızda yer vermiştir:

“Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en **son ocak!**”

Kuzey Altay Türklerinde gelin ile güvey gerdek gecesi ilk defa yaktıkları ateşi çakmak taşından elde ederler ve üç gün üç gece bu ateşin yanında bulunurlar.

Diğer yandan ateşin temizleyicilik özelliği olduğu bilinir.

Şimdi de bazı Türk boylarında görüldüğü gibi eski devirlerde Türkler ateşin üzerinden atlayarak veya kor halindeki iki ateşin arasından geçerek veya etrafında dolanarak kötü ruhlardan, kötülüklerden temizleneceklerine inanırlardı.

⁵ Batı Trakya’nın İskeçe muhitinde, Köyde yılda en az bir defa “canlı ateş” tutarlar. Çevrede hastalık olduğunda, huzursuzluk çıktığında, köyün yaşlıları ve hocaları toplanarak hastalıklardan korunmak için “canlı ateş” tutma kararı alırlar. Bu karar herkese duyurulur. Köyün hoca ve ihtiyarları yanlarına da birkaç delikanlı alarak derenin kenarına inerler. Ardıç ağacından iki metre uzunluğunda iki odun keserler. Bunları 1.5-2 m. aralıkla yarım metre yere kakarlar. Bu kütüklerin birbirlerine bakan yüzlerinde iki oyuk açarlar. Aynı ağacın dallarından bir sırk yapıp, uçlarını bu oyuklara sığacak şekilde sivriltilip, iki kütük arasına yerleştirirler. İki kütük arasında bir köprü gibi duran bu sırgın üzerinden organ geçirirler. Organın uçlarını iki delikanlının eline verirler. Onlar testere ile odun keser gibi bu ipi çekerler. Bir süre sonra kütüğün oyuklarında sürtünmeden dolayı duman, ardından ateş çıkmaya başlar. Bu ateşi kavla alırlar. Köye haber verilir. Bütün köy halkı evlerindeki ocakları söndürerek, ellerinde su ve faraşla gelirler. Hoca okuduğu “Kırk Bir Yasin”i suya okur ve dua eder. Halkın üzerine su serper. Herkes canlı ateşten faraşlarına ve okunmuş sudan da kaplarına alarak evlerine dönerler. Bu ateşlerle ocaklarını yakarlar. Böylece herkesin ocağı aynı ateşten yakılmış, ocak birlikteliği oluşmuş olur (Dede, 1978;124).

Bizans İmparatorlarından Jüstin'in elçisi Zamarkhos'un, 568 yılında Göktürklerin ülkesine gittiğinde, elçilik heyeti ile birlikte, yanmakta olan ateşin etrafında döndürülüp, kötü ruhlardan arındırıldıktan sonra Han'ın huzuruna çıkarılması ilgi çekici bir örnektir (Kafesoğlu, 1980: 25; Çay, 1988: 201).

Günümüzde de Altay, Yakut, Gagauz, Abhaz Türkleri başta olmak üzere birçok Türk boyunda ateşin üzerinden atlamak ve ateşin etrafında dönmek uğur ve iyilik alameti olarak kabul edilir.

Müslüman Başkurlarda ve Kazaklarda hastayı "alazlama", hâlâ Anadolu'da bütün canlılığı ile devam eden hastaları "tütsüleme" ve "üzerlik yakma" geleneği de bu inancın devamıdır.

Romanya'da yaşayan Müslüman Türkler ölümlerini defnetmeden önce kötülüklerden korunması ve başka varlığa dönüşmemesi için büyükçe bir ateşin altından geçirirler (Güngör ve Argunşah, 1991:42).

Hıristiyan Gagauz Türkleri, loğusa kadını kötü ruhlardan korumak için kapısının önüne kor halinde ateş koyarlar. Loğusanın yanına gidenler bu ateşin üzerinden atlayarak giderler (Güngör ve Argunşah, 1991:43, 47).

Nevruz kutlamalarında Son Perşembe akşamı ateş yakılması, üzerinden atlanması, ahırların, komların, ambar ve kilerlerin bacalarından ateş kıvılcımları serpilmesi, temizlik, bereket beklenmesi yine bu inancın eseridir. "Şum Töreni" sırasında tarlada yakılan ateş de bu sebeptir.

Türk milletinin hiçbir obası, oymağı, kabilesi kesinlikle ateşe tapınmamıştır.

Kuran-ı Kerim'de, Allah, "Yaş ağaçtan size ateş çıkarandır. Ondan ateş yakarsınız." (Kuran-ı Kerim, 36 / 80) diye işaret ederek bize bahsettiği en büyük nimetlerin başında gelen ateşe saygı ona tapınmak demek değildir. Onu bize verene, yani Allah'a saygıdır.

Dinlerde çeşitli kutsal unsurların olması onlara tapınıyor anlamı taşımaz. Yahudilerin "Sina Dağı", Hıristiyanların "Zeytin Dağı", Müslümanların "Kâbe" veya "Hıra Dağı" ile ilgili inançları onlara tapınıyor inancını doğurmaz.

Bu yanlış yaklaşımlar neticesinde birçok değerimizi kaybetmişiz. Birçok güzel gelenek ve değerlerimizi başkaları sahiplenmiştir.

Şimdiki İran coğrafyasında yaşayan Zerdüş ve onun eserleri bunun en açık örneğidir.

Dede Korkut kitabının, Orhun Abidelerinin başına gelenler bunun tipik örnekleridir.

Hülasa olarak Türk milleti için önem taşıyan bu kıymetli geleneğimizi korumalıyız, bütün incelikleriyle yaşatmalıyız.

A. Azerbaycan'da Nevruz

Türk Devlet ve toplulukları içerisinde Nevruz geleneğinin resmî bayram olarak ve en canlı şekilde kutlandığı yerlerden birisi Azerbaycan'dır. Azerbaycan'da Nevruz, bir dizi kural ve prensip çerçevesinde kutlanır. Nevruz, Azerbaycan Türkleri ile özdeşleşmiş bir bayramdır. Bazı milletlerin öyle

gelenekleri vardır ki, bu gelenek, o milletin varlığını temsil eder. Bu özelliği taşıyan Türk boyalarından biri Azerbaycan Türkleridir (Veliyev, 1995:125).

21 Mart günü kutlanan Nevruz'a haftalar önceden hazırlık yapılır. Evlerde, mahalle ve köylerde, bütün kamu kurum ve kuruluşlarında, kısacası ülke genelinde temizlik, süsleme, bezeme çalışmaları yapılır. Bayram törenlerine bütün halk katılır.

Azerbaycan'da Nevruz Bayramı için "Yaz Bayramı" adını da kullanmaktadırlar. Yaz Bayramı adının kullanılmasının sebebi, Azerbaycan Türkçesinde mevsim adlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Mevsim adları şöyledir: Yaz (bahar), yay (yaz), payız (sonbahar), kış.

Azerbaycan'da Nevruz Bayramı, sosyal, kültürel, tabiat ve iş gücü hayatının hepsinin yenilediği bir gün olarak kabul edilir. Nevruz Bayramı günlerinde tamamıyla yenileşme hadisesi gerçekleştirilir, her şey yenilenir. Yani insanlar birbirine yeni hediyeler, yeni elbiseler alır. Ayrıca büyük bir işin temelini atmak isteyenler bu günü beklerler (Kazımoğlu, 1995: 10-15).

"Sayaçı" denilen ve birkaç kişiden oluşan şahıslar ev ev dolaşır, türküler okur, kukla oynatır, halkı eğlendirir para veya çeşitli şeyler toplurlar.

Yılın son çarşamba gününe, yani yılın son salı gününü çarşamba gününe bağlayan geceye "Ahîr Çerşenbe" derler ve bu günde birçok etkinlik gerçekleştirilir. Gündüz pazarlara gidilir ve alışveriş yapılır. Eşe dosta verilecek hediyeler alınır.

Yine yılın son salı günü mezarlıklar ziyaret edilir. Nişanlı kızlara erkek evinden "Honça" gönderilir.

Akşama doğru, damların üzerinde veya açık meydanlarda büyüklü küçüklü tongallar (büyük ateşler) yakılır, etrafında oyunlar oynanır, niyet tutularak üzerinden atlanılır. Daha sonra tongalın külleri bereket, bolluk gelsin diye bacalardan, kapılardan, komların, ahırların içine atılır.

Ateş üzerinden atlama merasimi bittikten sonra gençler bacalardan şal sallarlar. Ev sahipleri sallanan şal veya torbaya hediyelik şeyler veya meyve türünden şeyler bağlar veya koyarlar.

Akşam çağı yoldan gelip geçenlere, kulak kabartırlar, hatta "kulak asma", "kapı pusma" dedikleri komşuların kapılarını dinlerler. Duydukları sözlere göre dileklerini yorumlarlar.

Yine bu gece, genç kızlar bir araya gelerek "vasf-ı hâl" denilen bir toplantı yaparlar. Odanın ortasına su dolu bir badya (leğen) konulur. İçerisine pamukla sarılmış bir iğne ile iplik atılır. Su karıştırılır. Akıllarında tuttıkları kız ve erkeği temsil eden iplik ile iğnenin hareketlerini niyetlere göre yorumlarlar. Veya her bir kız suya yüzüklerini bırakır. Kızlardan biri bir mani okur. Sudaki yüzüklerden biri çıkarılır. Yüzük hangi kıza ait ise o mani o kız için yorumlanır.

Yılın son çarşamba sabahı erkenden kadın, kız ve çocuklar su kenarına giderler ve suyun üzerinden atlarlar, ellerini yüzlerini yıkayıp üzerlerine su serperler.

Aynı gün, meydanlarda çeşitli eğlenceler tertiplerler.

Yine son çarşamba akşamı hemen hemen bütün evlerde pilav başta olmak üzere çeşitli yemekler yapılır ve eş dostla birlikte yenir. Aynı gece yemekten sonra “yedi levin” denilen, yedi çeşit kuru meyve yenir.

Azerbaycan Türkleri, Nevruz Bayramını bütün bayramlardan daha ihtişamlı kutlarlar. Üç gün bayram yaparlar. Küsülüler barıştırılır, büyükler ziyaret edilir. Karşılıklı tebrikleşmeler gerçekleştirilir.

Azerbaycan Türkleri de diğer bazı Türk boyları gibi “Yedi Sin Sofrası” açarlar. 15 gün önceden hazırlanan **semeni**⁶ ve su dolu testi sofranın ortasına konur. Boyanmış yumurtalar ve çeşitli pasta, çörek ve meyveler sofrayı oluşturur. Sofranın ortasına “**Yedi Sin**”⁷ meyve ve eşyaları da konur. Çok az da olsa bazı aileler sofranın ortasında İran Türklerinde olduğu gibi Kur’an-ı Kerim de koyarlar.

20 Mart günü çocuklar “baca-baca” gezerler. Arifelik toplamak gibi bir şey. Çocuklar ellerinde veya omuzlarında, itina ile yapılmış, süslü torbaları ile komşuları ziyaret ederler, onların bayramlarını kutlarlar. Ziyaret edilen ev sakinleri, çocuklara pişirilip, boyanmış yumurtalar, çeşitli meyveler ve armağanlar verirler.

Bayram sabahı tan yeri ağarmadan kalkılır. Köy, kasaba, yayla veya şehirlerde dere kenarına gidilip, taze su içilir. Su üzerinden atlanılır. Dilekler, dualar edilir. Hayvanlara da taze su içirilir.

Haftalar süren bir gayretle hazırlanan Nevruz sofrası açılır. Sofrada, semeni ve pilav başköşededir. Boyanmış yumurtalar, börekler, çörekler, katlamalar, tatlılar, şekerlemeler, kuru meyveler sofrada yer alır.

Nevruz günü yaşlı kimselerin evine gidilir, baş sağlığı dlenir. Büyükler ziyaret edilir. Bazı yörelerde gruplar halinde evler ziyaret edilir.

Salyan, Kuba, Derbent gibi muhitlerde varlıklı ailelerden toplanılan yiyecek maddeleri fakir olanlara dağıtılır (Çay, 1988: 98). Çeşitli eğlenceler, oyunlar gösteriler sergilenir.

Azerbaycan’da yaşayan bütün Türk boyları, yayladaki çobanından devlet başkanına kadar hepsi, Nevruz kutlamalarına katılır.

Saz, tar, zurna, balaban, kabak kemani, garmon gibi Türk millî çalgıları eşliğinde meydanlarda toplu oyunlar oynanır. Gençler “Yallı” (halay) çekerler.

⁶ **Semeni**: Buğday veya arpanın yeşertilmesidir. Buğday veya arpa taneleri ıslatılarak yaş bezin arasında, karanlık yerde birkaç gün bekletilir. Taneler tomurcuklanınca tabaklara alınır, zaman zaman sulanır ve tanelerin büyümesi beklenir. Bu tomurcuklanan buğdaylar, 10-15 günde 15-20 cm. uzunluğa ulaşır. Böylece Nevruz sofrasının en önemli süsü olan semeni elde edilmiş olur. Ayrıca semeninin yemeği, helvası ve şekeri de yapılır. Semeni 5-6 günlükken sıkılarak suyu çıkarılır. Elde edilen su kadar su ilave edilir ve süzgeçten geçirilir. Bu sıvı kaynatılır. Gerekli malzemeler eklenerek çorba, yemek, helva veya şeker yapılır.

⁷ **Yedi Sin**: Baş harfi “s” olan yedi çeşit meyve, sebze ve eşya konur. Bunlar genelde, “su” (aydınlık), “sumak” (bereket), “sarımsak” (sağlamlık), “semeni” (ümit), “sirke” (damak tadı), “sikke” (varlık), “saat” (uzun ömür) niyetiyle konulur. Ayrıca “yumurta” dölün kesilmemesi anlamındadır (Rehnumun, 2000:273).

Yine gençler, “Ekende Yok, Biçende Yok, Yiyende Ortak Kardaş”, “Kôs-Kôsa”, “Turna Vurdu”, “Benövşe”, “Yaşıl Yarpak, Gızıl Gül” gibi halk sahne oyunlarını sergilerler.

B. İran Türklerinde Nevruz

Nevruz geleneğinin en yüksek seviyede idrak edildiği Türk topluluklarından biri, hatta en başta geleni İran Türkleridir. Türkiye’den sonra Türklerin en yoğun olarak yaşadığı coğrafya olan İran coğrafyasında Nevruz kutlamaları halk nezdinde genel kabul görmüş bir dizi kurallar doğrultusunda yapılır.

21 Mart günü kutlanan Nevruz’a 10, 15, 20 gün, hatta bir ay kala hazırlık çalışmaları başlar. Evlerin içi dışı badana yapılır, ev eşyaları elden geçirilir. Park, bahçe, cadde, sokak, her yerde temizlik yapılır. Bazı yerlerde bu temizlik çalışması ortaklaşa yapılır.

Yine bayramdan günler önce “Sayaçı” denilen ve birkaç kişiden oluşan şahıslar köy köy mahalle mahalle gezerek şiirler, türküler okur, kukla oynatır, deyiş deyiş halkı eğlendirir para veya çeşitli şeyler toplarlar.

Yılın son çarşamba günü özel şenlikler ve törenler yapılır. Kurulan Çarşamba pazarına gidilir bayram alış verişi yapılır. Akşama doğru, damların üzerinde veya açık meydanlarda büyüklü küçüklü ateşler yakılır, etrafında oyunlar oynanır, üzerinden atlanır.⁸

Yine yılın son salı günü “Ölüler Bayramı” diye adlandırılır ve mezarlıklar ziyaret edilir.

Nişanlı kızlara erkek evinden “honça” gönderilir. Honçalar iki siniden oluşur. Birisinde yiyecek, diğerinde eşya türünden hediyeler yer alır. Bazı muhitlerde kız evine bir de koç gönderilir (Rehnumun, 2000: 269).

Yılın son Salı günü güneşin batışına yakın erkekler damların üzerinde veya meydanlarda, kızlar da evlerin avlularında ateş yakıp üzerinden atlarlar. Yine aynı gün karanlık çökmek üzere iken evin hanımları üzerlik yakarak, aile fertlerini, ev eşyalarını ve odaları tütsülerler.

Ateş üzerinden atlama merasimi bittikten sonra gençler bacalardan şal sallarlar. Ev sahipleri sallanan şal veya torbaya hediyelik şeyler veya meyve türünden şeyler bağlar veya koyarlar.

Akşam çağı gençler yoldan gelip geçenlere, kulak kabartırlar, hatta komşuların kapılarını dinlerler. Duydukları sözlere göre dileklerini yorumlarlar.

Yılın son çarşamba günü sabah erkenden kadın, kız ve çocuklar su kenarına giderler ve suyun üzerinden atlarlar, ellerini yüzlerini yıkayıp üzerlerine su serperler. Aynı günün gündüzü il, ilçe veya köy meydanlarında çeşitli eğlenceler tertiplerler. At yarışları, cıdır gibi kadim oyunlar oynanır. Yine

⁸ 2000 yılı mart ayında eşimle birlikte gittiğim İran’da, Tebriz başta olmak üzere birkaç şehirde Nevruz Bayramı kutlamalarını izleme imkânı buldum. Bazı bilgileri de Tebrizli Âşık Abbas Karadağî ve arkadaşlarından aldım.

son Çarşamba akşamı hemen hemen bütün evlerde pilav başta olmak üzere çeşitli yemekler yapılır ve aynı gece yemekten sonra “yedi levin” denilen, yedi çeşit kuru meyve eş dostla birlikte yenir.

İran Türkleri Nevruz Bayramı’nı Kurban ve Ramazan bayramlarından daha tantanalı kutlarlar. Yeni yıl girmeden küsülüler barıştırılır, büyükler ziyaret edilir. Karşılıklı tebrikleşmeler gerçekleştirilir (Rehnumun, 2000: 273).

İran Türkleri de Azerbaycan ve Uygur Türkleri gibi “Yedi Sin Sofrası” açarlar. 15 gün önceden hazırlanan çim ve su dolu testi sofranın ortasına konur. Daha sonra semeni eklenir. Boyanmış yumurtalar ve çeşitli pasta, çörek ve meyveler sofrayı oluşturur. Sofranın ortasına Kuran ve “Yedi Sin” meyve ve eşyaları da konur (Bkz. not 7).

Nevruz Bayramı sabahı ilk önce yaşlı kimselerin evine gidilir, baş sağlığı dilenir. Hurma yenilip çay içilir. Daha sonra büyükler ziyaret edilir. Çeşitli eğlenceler, oyunlar gösteriler sergilenir, geziler tertiplenir. İran’da Nevruz Bayramı tatili 13 gündür. Ayrıca Devlet memurlarına bir maaş tutarında ikramiye verilir (Rehnumun, 2000: 274).

İran coğrafyasının sakinlerinden, Sulduz Bölgesindeki Karapapak Türkleri, Şiraz Bölgesindeki Kaşkayı Türkleri, Tahran Kum, Hemedan Bölgesindeki Save ve Avşar Türkleri, Horasan Bölgesindeki Türkmen ve Horasan Türkleri de Nevruz Bayramını benzer şekilde idrak etmektedirler.

C. Kazakistan’da Nevruz

Türk Dünyası’nın merkezi konumunda olan ve Türklerin en kadim ata yurdu sayılan Kazakistan’da yüzyıllardan beridir, her yıl 21 Mart günü, Ulusun Ulu Günü (Ulıstıñ Ulı Küni) adıyla millî bayram olarak kutlanmaktadır. Navruz, Novruz adıyla da anılan bu bayram Almatı gibi en büyük yerleşim yerinden en küçük yerleşim yerlerine kadar her yerde kutlanmaktadır (İbrayev, 2000: 175-177).

Günümüzde, Kazakistan’da kutlanan sekiz millî bayramdan en önemlisi olan Nevruz’a, bir hafta önceden hazırlanılır.⁹ Ülke genelinde ve resmî olarak kutlanan bir bayram olduğu için illerde ve ilçelerde kutlama komiteleri kurulur. Her taraf bayraklarla, güzel sözler içeren pankartlarla süslenir. Yerleşim yerlerinin uygun yerlerine çeşitli hatıra eşyaları satan stantlar kurulur. Her yer temizlenir, bezenir. En iyi elbiseler giyilir.

Radyo ve televizyon programlarında ve meydanlarda yapılan kutlama programlarında, bedîî konuşmalar yapılır, şiirler, türküler okunur (Özkan, 1995: 179).

⁹ Kazakistan’da Bolşevik ihtilalinden sonra 10-15 yıl Nevruz Bayramı kutlanılmaya devam edildi. Sakan Seyfulan, Sultanbek Kojonov gibi bazı Kazak aydınları Nevruz Bayramı geleneğinin yaşatılması yönünde telkinde bulunan yazılar yarlar. Fakat 1930’lu yıllarda bu aydınlar komünist yönetim tarafından takibe alınırlar. Bu bayram eskinin kalıntısıdır diye yasaklanır. Elli yıl sonra 1980 yılında yeniden Nevruz Bayramını kutlamaya müsaade ederler. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra ise millî bayram olarak kutlanmaktadır (Tuzlugul, 1995; 324).

Varlıklı kimseler tarafından büyük otağlar kurulur. Dışarıda büyük kazanlarda pişirilen kavurma, pilav, beşparmak, nevrüz köji, kopkoje, külşe, katlama gibi geleneksel yemekler bu otağlarda davetlilere sunulur. Sofralar çeşitli çörek, tatlı ve meşrubatla zenginleştirilir.

Nevruz günü sabahı kızlı erkekli bir kısım genç, kırlara ve meydanlara toplanıp, Kökpar (Kökböri/gökbörü)¹⁰, Arkan Tartuv (Halat Çekme)¹¹, Küres (Güreş), Avdarıspak¹², Kız Kuvuv (Kız Kovalama)¹³, Altıbakan (salıncak)¹⁴, Kol Tuzak¹⁵, at yarışları gibi çeşitli eğlenceler, gösteriler yapıp, oyunlar oynarlar (Akçora, 2000:29; İbrayev, 2000: 175-177).

Nevruz günü kurbanlar kesilir, mevlit okunur (Tuzlugul, 1995: 324). “Nevruz Köje” denilen ve içinde yedi veya dokuz çeşit yiyecek bulunan bir tür çorba (lapa) pişirilir. Kurban eti ve pişirilen yemekler gelen misafirlere ikram edilir. Evlerin duvarlarına veya çeşitli yerlere kil veya cam kaplar atılarak parçalanır. Bununla, eskiye ait unsurun yok edildiğine inanılır. Nevruz ateşi yakılarak üzerinden atlanılır (Çınar, 2000: 447).

Bütün bir kış boyunca bir araya gelemeyen Kazaklar baharın ilk gününde bir araya gelerek görüşürler, tebrikleşirler. Aksakalların (ihtiyarların) hayır duasını almak ve birbirlerine iyi dilekler dilemek esastır. Küskünler barıştırılır.

Ayrıca Kazak Türkleri, 21 Mart gününün Hz. Muhammed’in doğum günü; 21 Mart gecesinin ise “Kızır Tüni” (Hızır Gecesi) olduğuna inanırlar (Çınar, 2000: 450).

D. Kırgızistan’da Nevruz

Asya’nın en eski Türk boylarından biri olan Kırgızlar, en önemli millî bayram olarak bildikleri Nevruz’u, ülke genelinde resmî olarak kutlarlar. Haftalar öncesinden hazırlık başlar. Her taraf bayraklarla ve pankartlarla bezenir.

Kırgızların göçebe hayat tarzı, köklü bir göçebe medeniyeti meydana getirmiştir. Tabiatla devamlı iç içe olmaları, bir tabiat bayramı olan Nevruz

¹⁰ **Kökpar (Kökböri/gökbörü) Oyunu:** Önceden kesilip kurutulmuş kuzu veya keçi postu, hakem tarafından meydana atılır ve başla komutu verilir. Meydanda toplanan atlı oyuncular kökparı kapmaya çalışırlar. Kökparı kapıp getiren oyunu kazanmış olur ve ödüllendirir.

¹¹ Güreş erkekler arasında olduğu gibi genç kız ve genç erkekler arasında da yapılır. Kızı yenen erkek kızla evlenmeye hak kazanır.

¹² **Avdarıspak,** Ata binmiş gençler iki gruba ayrılır. Birbirlerini at üzerinden düşürmeye çalışırlar. Attan düşen cezalandırılır. Ceza, bir hüner gösterme talebi şeklinde olur.

¹³ Genç bir kız at üzerinde gelip beğendiği bir erkeği, elindeki kamçı ile işaret eder. Genç erkek at ile kızın peşine düşer. Kıza eliyle dokunmaya çalışır. Dokunabilirse kız kucaklamayı hak eder. Başaramazsa kız erkeği kamçısı ile döve döve yerine getirir.

¹⁴ Dört metre uzunluğunda altı direk halatla üçer üçer bağlanarak yere dikilir. Bunların ortasına paralel gelecek şekilde başka bir direk dikilir. Oluşturulan bu salıncağa gençler karşılıklı olarak biner ve şarkı söylerler. Seyirciler de onlara katılır.

¹⁵ **Kol Tuzak Oyunu:** Kız ile erkek ip ile çeşitli düğümler yaparak birinin elinden diğerine geçirirler. Şaşıran yenilmiş sayılır.

Bayramı geleneğini çok anlamlı kılmıştır. Her unsurunda tabiatın izlerini taşıyan bir kültür gelişmiştir. Giyim kuşamlarındaki renklerden, yaptıkları el işlerindeki motiflere, nakışlara ve müziklerindeki ahenge kadar tabiatın birer yansımasıdır. Kullandıkları 12 hayvanlı takvimleri, ayların mevsimlerin adları, yıldızların, ayın güneşin hareketleri hakkındaki yorumları tamamen Kırgızların tabiat bilgileri ile astrolojik izlenimlerinin üzerine kurulmuştur (Cumakunova, 2000: 75).

Kırgızlar, Nevruz geleneğinin önemli unsurlarından olan su ve ateş kültürüne de çok önem verirler. Nevruz ayınlarından biri olan “Ardıç Ağacı” ile “tütsüleme” veya “alazlama” onların ağaç kültürüne bağlılıklarını göstermektedir (Cumakunova, 2000: 76). Ayrıca çam ağacının bir dalını koparıp yakarak ondan çıkan dumanı evlerde dolaştırırlar (Karatayev, 1995: 12/86).

Türklerin çok kadim geleneklerinden olan “ateşten atlama” geleneği Kırgızlarda canlı olarak görülür. Avlularda, meydanlarda büyük ateşler yakılır ve büyük küçük demeden herkes ateşin üzerinden atlar. Ateşin kendilerini fizikî ve ruhî kötülüklerden, hastalıklardan arındırdığına, güç, kuvvet ve ilham verdiğine inanırlar (Cumakunova, 2000: 77).

Nevruz Bayramının olmazsa olmaz yemeği olan “Sümölök”¹⁶ veya “Nooruz Köcö” pişirilir. Diğer etkinlikler, Kazaklara benzer şekilde yapılır.

E. Özbekistan’da Nevruz

Nevruz, Özbekistan Türkleri tarafından da resmî bayram olarak kutlanmaktadır (Askaraov, 1995: 242). Nevruz için hazırlıklar bir ay önceden başlamaktadır. Özbekistan’ın küçük büyük bütün yerleşim yerlerinde resmî olarak kutlandığından hemen her yerleşim yerinde Nevruz Kutlama Komiteleri oluşturulur. Bu komiteler, Nevruz Bayramı’nın bütün halk tarafından, anlamına uygun ve huzur içinde kutlanabilmesi için her türlü tedbiri alırlar. Nevruz törenleri, Özbekistan’ın Semerkant, Buhara, Andican taraflarında, Nevruz günü başlamakta ve bir hafta devam etmektedir (Askarov, 1995: 240).

“Şembelik” dedikleri Nevruz’dan önceki ilk cumartesi günü, bütün iş yerlerinde ve cadde sokakta genel temizlik yapılır. Parklar, bahçeler, binaların caddelere bakan yüzleri bayraklarla, pankartlarla, çiçeklerle süslenir. Ağaç dikilir. Üniversitelerde ve okullarda özel gazeteler çıkarılır, nevrüz köşeleri oluşturulur (Sevgi, 2000: 464).

Taşkent’te, Nevruz kutlamaları, “Halklar Dostluğu Meydanı” denilen meydana yapılır. Meydanın yakınlarına ve şehrin belirli yerlerine, halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere seyyar dükkânlar ve çadırlar kurulur. Meydanlar, dönme dolaplar, çalgıcılar, seyyar satıcılarla dolar.

¹⁶ **Sümölök/Sümelek:** Buğday, arpa, darı gibi hububatlar suda bekletilip, şişirtilir. Şişirtilen tohumlar filizlenmek üzere sıcak bir ortama konur. Yeşilleri 2 cm. kadar olunca, dövülür. Elde edilen bu iri kavut şeklindeki madde, Sümölök’ün ana maddesidir. Ona altı çeşit madde daha eklenerek yani yedi çeşit madde ile bu bayram yemeği pişirilir. Sümölök sadece Nevruz’a özgü bir yemektir.

Bayram yerinde özellikle çocukların bayramını kutlayan, onlara hediyeler veren, yeşil elbiseli, aksakallı bir dede; bilgi, tecrübe, cömertlik ve inanç sembolü olarak bulunur. Onun ismi “Baba Dehgan (Çiftçi Baba)”dır. Ayrıca bayram kutlamasına, cesurluk, mertlik, güç ve kuvvet sembolü olarak delikanlı kıyafetinde “Nevruz” ile güzellik, saflık ve masumluk sembolü olan “Bahar Kız” katılır (Kuçkartayev, 1997: 12/91).

Köpkari, güreş, at yarışları ve horoz dövüşleri gibi spor gösterileri düzenlenir. Nevruz kutlamalarından esinlenmiş tiyatro eserleri sahnelenir. Nevruz’un birinci günü halk çadır çadır gezerek birbirlerinin bayramlarını kutlar. Ziyaretçilere “Özbek Aşı (Özbek Pilavı)”¹⁷ dedikleri ve çok aziz bildikleri yemekten ikram ederler. Ayrıca çay ve çeşitli meyveler de sunulur.

Nevruz Bayramı’nın özel yemeği olan “Sümelek” hazırlanır. Ev ve iş yerlerinin en nadide yerine “Semeni” konulur. Nevruz sofrasının ortasına büyük bir ekmek ve etrafına boyanmış yumurtalar ile içinde yeşil yaprakların bulunduğu su kabı konur. Ayrıca Nevruz Bayramı sofrasına “S” harfi ile başlayan yedi adet yemek ve yedi adet baharat koymak âdettir. (samsa, seb, sümelek, sebzi, sedane, seryağ, süt; sebzi, sepend, sib, sir, sirke, seter, sumah) (Askarov, 1995: 240)

Günümüzde Nevruz Bayramı programı, devlet başkanının sabahleyin yaptığı konuşma ile başlar ve Devlet televizyonu tarafından bu program naklen yayımlanır.

Gün boyunca birbirinden ilgi çekici ve mükemmel eğlence çeşitleri icra edilir. Türküler, şiirler okunur (Özkan, 1995: 179). Halk birbirlerinin bayramlarını kutlar, birbirlerine ikramda bulunurlar. Kabirler ziyaret edilir (Askarov, 1995: 242).

F. Türkmenistan’da Nevruz

Nevruz geleneğini, bayram olarak, hem de resmî bayram olarak kutlayan bir diğer Türk devleti ise Türkmenistan’dır. Türkmen ilim adamlarına göre Nevruz, Türkmenler arasında 5 bin yıldan beridir kutlanmaktadır. Klasik Türkmen şiirinde ve musikisinde Nevruz’un özgün bir yeri vardır (Halimov, 1995: 100). Türkmenlerde uzun süre “Çarva Novruz”u (Göçebe Nevruz’u) olarak kabul edilen Nevruz Bayramı, 21 Mart’ta kutlanan yeni yıl bayramıdır (Durdıyeva, 2000: 105).

¹⁷ **Özbek Aşı/Özbek Pilavı:** Tabanı kavisli, pekmez kazanını andıran özel bir tencerede pişirirler. Bu pilav lokantalarda pamuk yağı ile yapılır ancak evlerde hele önemli bir konuk varsa kuyruk yağından yapılır. Önce yağ kızartılır, sonra et biraz su ile pişirilir. Özenle doğranmış, bol miktarda soğan ve havuç eklenir. Bu arada birkaç diş sarımsak ve mevsimine göre ayva da ilave edilir. Daha sonra ayva, sarımsak ve et parçaları çıkarılıp, pilavın üzerine konulmak üzere bekletilir. Tencereye pirinç konulur ve tencerenin ağzı kapatılır. Bir saate yakın pişmesi beklenir. Pirinç piştikten sonra bir süre deme bırakılır. Daha sonra ayva, et ve sarımsak kavurması pilavın üzerine konularak servis yapılır. Et, her servis için ayrı ayrı doğranır (Sevgi, 2000: 465).

Kaynağı, tarihin derinliklerine uzanan gelenek görenek bayramı olarak bilinen Nevruz, Türk halklarından Türkmenlerin de millî bayramıdır (Durdıyeva, 2000: 109).

Türkmenler, 21 Mart gününe, yani yılın ilk gününe Novruz derler. Beş altı gün önce hazırlığa başlarlar.

Nevruz için Türkmen Çöreği, Türkmen Petiri, Çektirme, Gatlama, Çelpek, Possuk, Külce, Yağlı Börek, Şekşeke, Koko, Pişme / Bovursak, Türkmen Palovu gibi yemekler, çörekler hazırlanır. Ne kadar çok yiyecek hazırlanırsa, yeni yılın o denli iyi geçeceğine inanılır. Türkmenistan'da da Semeni Nevruz Bayramı'nın özel yemeğidir (Bkz. Not 6). Birkaç aile birleşip büyük bir kazanda buğday özüne, un, su ve şeker ekleyerek hazırlarlar. Bir gün önceden pişirmeye başlanan semeni 21 Mart sabahına hazırlanır. Tuz katılmadan pişirilen ve yegâne Nevruz tatlısı olan Semeni aşı komşulara ve "Boncukattı"¹⁸ oynamaya gelenlere ikram edilir (Durdıyeva, 2000: 127; (El Kitabı, 1997: 4)).

Türkmenler de Nevruz Bayramını, Kazak, Kırgız gibi diğer Türk boyları gibi, çeşitli etkinliklerle kutlarlar.

G. Uygurlarda Nevruz

Doğu Türkistan / Uygur Türklerinde Nevruz geleneği diğer Türk boylarında olduğu gibi 21 Mart tarihinde bayram olarak kutlanmaktadır. Uygurlara ait tarihî kaynaklar ve bazı efsaneler, Nevruz'un Uygurlarda miladî IX. yüzyıldan bu yana bir şölen olarak kutlandığını göstermektedir (Muhammed, 2003).

Nevruz bayramı yani nevrüz gününün gelmesinden bir hafta önce hazırlıklara başlanır. Bütün cadde, sokak, bina ve evlerde temizlik yapılır.

"Türkistan'da çok eski devirlerden beri pek çok Türk boyu Nevruz'u bahara erişme, yılbaşı ve Ergenekon'dan çıkış bayramı olarak kutlamaktadır. Türk boyları söz konusu bayramda çeşitli eğlenceler düzenlemekte ve birçok pratiği de yerine getirmektedirler. Meselâ, Nevruz'da pişirilen özel yemekler,

¹⁸ **Boncukattı Oyunu:** Mart ayının 21'ine geçilen gece gelinler ve kızlar bir evde bir araya gelirler. Herkes getirdiği boncuğu su dolu kaba bırakır. Tanınması için herkesin boncuğu farklı renk veya biçimde olur. Gelinlerden birisi maniler okur. Her mani bittikten sonra bir boncuk çıkarılır. Boncuk kimin ise okunan maninin yorumu onun için yapılır.

oynanan oyunlar, güreş müsabakaları, yarışmalar, musiki makamları, şiir söyleme gelenekleri gibi faaliyetler yüz yıllardan beri yapılmaktadır (Özkan, www.nevruz)."

Doğu Türkistan gazetesinin yazarlarından Nizameddin Hüseyin (Hüseyin, 2000: 315), Uygur Türklerinin Nevruz kutlamalarını dokuz anane bütünü şeklinde kutladıklarını yazıyor. Uygur Türkleri Nevruz'a ilk önce "Nevruza Çıkış" dedikleri faaliyetle başlarlar: Her yerde nevruz davulu çalınarak eski yılın bittiği, nevruzun başladığı ilan edilir. Ev ev dolaşılıp "nevruz eşrap", "nevruz beg", "nevruz selâm", "nevruz gel" gibi gösteriler icra edilir. Herkes köydeki şenlik için imkânları nispetinde un, yağ, şeker, kuru yemiş, ekmek ve değişik yiyecekler getirir. Her mahallenin merkezinde, büyük kazanlarda, bu getirilen şeylerden "köce" adlı bir yemek pişirilir. Herkes bu yemeği yedikten sonra duaya katılır ve sonra el sıkışıp birbirlerini "yaşın kutlu olsun" diyerek tebrik ederler.

Daha sonra herkes büyüklerinin kabrini ziyaret ederek dualar okur. Buna Nevruz Duası derler.

Nevruz duasından sonra Nevruz ziyareti başlar: Büyükler, küçükler herkes birbirini ziyaret eder, yardıma muhtaçlara yardım edilir, hastalar ve özürlüler ziyaret edilir. Küs olan karı koca ve komşular barıştırılır, evlenme yaşına gelenler için çeşitli girişimlerde bulunulur.

Her yerleşim yerinde her yaşta kimseler çeşitli yerli, millî oyunlar oynarlar. Oyunlar arasında "od atlas" (ateşten atlama) oyunu mutlaka oynanır. Cambazlık, oğlak çekişme, horoz dövüşü, güreş gibi mahalli sporlar, sema, meşrep gibi sanat gösterileri yaygındır (Rahman, 1995: 13).

Çeşitli gezi faaliyetleri düzenlenir. Meddahlar destan, kıssa ve hikâyeler anlatırlar. Ozanlar nevrıznameler, şiirler okurlar. Sazendeler musikî eserleri icra eder, nahşalarıyla halkı coştururlar (Özkan, 1995: 5). Nevruz ayının ilk yedi günü çeşitli oyunlar oynanır ve eğlenceler düzenlenir.

Tarımla uğraşanlar eskiden beri nevruzu işbaşı günü olarak değerlendirirler. O gün insanlar bir araya gelerek ırmak, göl, köprü, geçit, kaynak vb. yerleri elbirliği ile tamir ederler ve düzenlerler.

Uygurlar, nevrızda fakirlere, kimsesizlere, yaşlılara, kaza geçirenlere, geçim sıkıntısı çekenlere yemek, para gibi maddî yardımlarda bulunurlar.

Nevruz, Uygurlar arasında sevgi ve şefkatin gösterildiği bir bayram olarak bugüne kadar gelmiştir (Hüseyin, 2000: 315).

H. Altay Türklerinde Nevruz

Asya'nın tam merkezinde Sibiryaya ormanları, Kazak bozkırları ve Moğolistan yarı çöllерinin kesiştiği kavşakta yer alan Altay Cumhuriyetinde meskûn bulunan ve Batılıların Şamanlık dediği, Kamlık dini dairesinde olan Altay Türkleri, iki üç bin yıldır, Nevruz'u "Cılgayak Bayramı", "Yılbaşı" veya "Kamlık Bayramı" adı altında kutlamaktadırlar (Yuguşeva, 2000: 401; Yuguşeva, 2000: 479-483).

Altay Türkleri bu bayramda yeni yıla ayak bastık diye sevinirler ve şenlik yaparlar. Onlar tabiat ile iç içe yaşadıkları için dağların ruhları olduğuna inanırlar, dağlara saygı gösterirler. Dağlara olan saygılarının ifadesi olarak dağlardaki ağaçlara bez bağlarlar (Yuguşeva, 2000: 403).

Cılgayak bayramını, saygı duydukları dağların eteğinde kutlarlar. Küçük büyük, zengin fakir herkes bu bayrama katılır. Atı olan atı ile atı olmayan yaya olarak bayram günü yerleşim yerlerinden ayrılıp ulu dağlara giderler. Gençler büyük bir ateş yakar, bayanlar yemekler pişirir. İçlerinde bulunan en yaşlı kişi “arç” denilen kutsal otu yakarak ateşe dua eder. Bayrama katılanların getirdikleri yiyeceklerden birer parça ateşe atılır. Tanrıya dua edilir. Orada bulunan Kam, ateş ruhuyla, dağ ruhuyla, nehir ruhuyla görüşüp o senenin iyi geçmesi için dua eder (Yuguşeva, 2000: 403).

Destanlar, türküler söyler, oyunlar oynar, eğlenirler. Güreş, taş kaldırma, at yarışları, yapılır. Çocuklar yamaçlarda çimlerde kaydırılır, tabiatla kucaklaştırılır. Bütün Altay Türkleri böylece baharın geldiğine, yeni yılın her şeyi yenilediğine sevinip, eğlenirler (Yuguşeva, 2000: 403).

I. Batı Trakya Türklerinde Nevruz

Batı Trakya Türkleri Nevruz’u “Mebris” adıyla kutlamaktadırlar. Halkbilimci Abdurrahim Dede’nin yazdığına göre Nevruz, ilkyaz üstü yapılan bir eğlencedir. Baharın başlangıcı, kırlangıçların gelmesiyle ve menekşelerin açılmasıyla başlar, mayıs ayının sonuna kadar devam eder (Dede, 1978:123).

Genç kızlar, bir gün önce “soğanlı karmaca”, “döndürme” yaparlar. Yumurtalar renkli olsun diye soğan kabuğu veya bitki kökleriyle haşlanır. Nevruz günü kızlı erkekli gençler köyün kasabanın yeşillik yerlerine kırlara giderler. Orada maniler, türküler söyleyip oyunlar oynarlar. Yemek yerler. Yedikleri yumurtanın kabuğu ile dereden veya pınardan su içerler. Bunu yapmakla boğazlarının ağrımayacağına inanırlar. Yine, yazın çalışırken belleri ağrımasın diye gençler çimenlerin üzerinde yuvarlanırlar. Çocukları da çabuk büyüsünler diye çimenlerin üzerinde yuvarlarlar (Dede, 1978:123).

Dönüşte dereden geçerken, yazın bol yağmurlu olması için, birbirlerini ıslatırlar. Ayrıca topladıkları menekşeleri evdekilere verirler. Onlar da o menekşeleri üç kez koklayıp gözlerine sürerler. Kendilerin menekşe gibi hoş kokulu ve gözlerinin de menekşe kadar güzel olacağına inanırlar (Dede, 1978:123).

J. Gagauz Türklerinde Nevruz

Bilindiği gibi Gagauzlar, Ortodoks Hıristiyan Türk halkıdır. Hıristiyan dininde “İlkyaz” mart ayındaki Paskalya orucuna rastlar. Bu oruç günlerinde şenlik ve bayram yapılmaz. Ancak Gagauzlar hem bu orucu tutar hem de bu kadim geleneklerini yeni kültür hayatına uydurup, İlkyaz bayramını kutlarlar. Gagauzların İlkyaz Yortusu, Nevruz’un ta kendisidir. Bir yandan Hıristiyan dininin tesiri, öte yandan Gagauzların, çeşitli Hıristiyan halklar arasında yaşamış olmaları sebebiyle, Nevruz adı, zamanla İlkyaz Yortusu’na

dönüşmüştür. Öte yandan Gagauzlar, Nevruz ve Hıdırellez geleneklerini birlikte değerlendirmiş ve yaşatmışlardır. Hatta Hıristiyan olmalarına rağmen, İslâmî bazı kavramları da dilleri ve gelenekleri arasına almışlardır (Arnaut, 2003; Arnaut, 2000: 65)

Mart ayının başında Gagauz kadınlar evlerini eşiklerini, bahçelerini temizlemeye başlarlar. Gagauzlar için Nevruz öncesinde yapılan hazırlıklar çok önemlidir. Mart ayının başlarında, küçük çocuklara ve genç kızlara kırmızı yün ipliğinden bilezikler örülüp, kollarına takılır. Evlenme çağına gelen kızlar ise, turnaların gelişini bekleyerek, onların yuvalarına yün ipliği bırakarak "bu ipliği yuvanıza alın, bizim çocuklarımız olacak, bizim için Allah'a dua edin" derler (Arnaut, 2003).

Basarabya Gagauzları o gün ateşte mısır patlatıp, buğday tanesi ve çekirdek kavururlar. Gençler o akşam toplantılar yaparak, maniler, atasözleri bilmeceler, atma, türküler söylerler. Bunların hepsi ilkyazla ilgili folklor malzemeleridir (Arnaut, 2003).

Mart ayının ortalarında bir kap içindeki toprağa soğan, buğday veya çimen tohumu ekilir. Bunlar yeşerdiği zaman, yaz geldiğinin işareti olmaktadır. Bu gelenek Azeri Türklerinde de vardır. Azeriler buna "Semeni" adını vermektedirler ve doğrudan Nevruz'la ilgili gelenektir. Yine mart ayının başlarında mezarlıklar ziyaret edilerek mezarların etrafındaki gereksiz otlar temizlenir; yeni çiçekler ve fidanlar dikilerek, süslenir ve tamirat yapılır. Bu iş bittikten sonra mezarın yanı başına bir şişe su konulur, mum veya kandiller yakılır (Arnaut, 2003).

Çocuklar için, akşamüstü, gün kavuşurken avlularda ateş yakılarak, üstünden atlanması en büyük sevinç kaynağıdır. Bu hazırlıklar aile reisleri veya dedeler tarafından yapılır. Gagauz Türkleri için ateş, bereket, kuvvet, temizlik ve kötülüklerden koruyucu anlamı taşır (Çimpoş, 2000: 101-102).

Türk Dünyasının küçük bir dalı olan Gagauzlar, genel deyimiyile adı Nevruz olan Yeni Gün'ü, görkemli ve coşkulu İlkyaz yortularıyla kutlamaktadırlar (Arnaut, 2000: 70).

K. Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz

Kafkas dağlarının en yüksek zirvesi Elbruz (Mingi Tav) ve çevresindeki yüksek dağlık arazide yaşayan Karaçay-Malkarlılar, tarih boyunca Kafkasya'da hâkimiyet kuran Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak gibi proto-Türk ve eski Türk kavimleri ile çeşitli Kafkas halklarının etnik ve sosyo-kültürel bütünleşmesinden ortaya çıkmış bir Kafkasya halkıdır. Karaçaylılar ve Malkarlılar birbirinden farklı iki ayrı halk değil. Karaçay ve Malkar adları bu boyun yaşadığı iki coğrafi bölgenin adlarıdır (Mızıulu, 1994: 7-8).

Karaçaylılar Elbruz dağının batı eteklerinde, Malkarlılar Elbruz dağının doğu eteklerindeki yerleşim yerlerinde meskûndurlar.

17. yüzyılın başındaki savaşa kadar Karaçaylılar, derin dağ vadilerinde putperest olarak yaşamışlar. Kırım Hanı'nın gayretlerine rağmen Müslüman olmamışlardır. İslâmiyet ancak 18. yüzyıl sonunda Karaçay'a girmiştir.

İslâmiyet'i benimsemelerine rağmen doğaüstü güçlere inanırlar. Kendilerine göre dağ tanrıları vardır. Eliya bunların en önemlisidir. O'nun şerefine törenler düzenler, dans ederler, kurban keserler. Diğer Kafkas toplumlarında olduğu gibi kutsal ağaçları ve kutsal su kaynakları vardır. Karaçay- Malkar Türklerinde taş, ağaç, su ve kurt kutsallığını sürdürür (Balkan, geocities.com).

Karaçay-Malkar Türkleri arasında Nevruz Bayramı, "Gollu", "Gultan", "Altın Hardar", "Saban Toy" gibi değişik adlarla anılmaktadır (Adiloğlu, akmb.gov.tr).

Karaçay-Malkarlar yılın iki mevsiminin sınırı olan yılın bu ayına büyük önem verirler. İlk gök gürültüsü duyulduğunda genç kızlar ve gelinler bir araya gelerek evlerin önüne gidip türküler okur, iyi dileklerde bulunurlar ve hediyeler alırlar.

Bayrama yakın günlerde kadim zamanlardan beri kutsal saydıkları ağaçların, taşların yanına gidip, ağaçların dallarına bez bağlar, taşların dibinde kurban keserler. Büyük ateş yakıp üzerinden atlarlar. Ateşin onları kötülüklerden, hastalıklardan koruyacağına ve güç vereceğine inanırlar.

Nevruz Bayramı'nın pek çok özelliğini içeren "Gollu" dedikleri bayramdır. Bu bayramda, kurbanlar keserler, çeşitli eğlenceler tertiplerler, kukla oyunları, hayvan taklidi oyunlar oynarlar. Çeşitli sanat kollarına ait müzik çalar, dans yapar, şarkı söylerler (Geleyeva, 2000: 118-125; Malkonduyev, 1995: 189-191).

Hem gregoryen takvimini hem de eski Türk takvimini kullanan Karaçay-Malkarlar yılın ilk günü olarak 21 Mart Nevruz gününü kullanırlar (Şamanov, 1995: 97).

L. Kırım Türklerinde Nevruz

Kırım Türkleri, 1918, 1920 Alman ve Rus işgallerine, 1938'de Komünist Rus yönetimi tarafından yapılan aydınlar katliamına ve aynı yılda bir kısım Kırım Türkünün toplu hâlde Romanya-Dobruca ve Türkiye'ye göç ettirilmelerine rağmen, hatta 1944 yılı faciasına kadar, yani geride kalan Kırım Türklerinin Özbekistan, Kazan ve diğer Türk yurtlarına sürgün edilmelerine kadar Kırım'da Nevruz Geleneğini devam ettirmişlerdir (Yüksel, (1998: 277).

Özbekistan'a sürgün giden Kırım Türkleri, burada sürgün edilmişlerinin birinci yılında Nevruz'u kutlamışlar daha sonra şartların ağırlığından ve çeşitli imkânsızlıklardan Nevruz geleneğini bütün kuralları ile kutlayamamışlardır (Kurtbelyalova, 2000: 227).

Dobruca'ya yerleşen ve burada Nogay Türkleri ile birlikte yaşayan Kırım Türkleri, Nevruz Bayramı'ndan iki hafta önce hazırlık yaparlar. Köyün gençleri bir araya gelip gruplar oluşturur. Grubun başında bulunan genç, ak kardelenlerle ördükleri ve adına "Nawrez Şeşeği" dedikleri ceylan boynuzlarını andıran bol

dallı ağacı elinde tutarak grubun önünde yürür. Ellerinde köpeklerden korunmak için sopalar, şamata, gürültü yapmak için kırbaçlar ve verilecek armağanları koymak için omuzlarında heybeler bulunur. Nevruz manileri okuyarak kapı kapı gezerler. Ev sahipleri çeşitli meyve ve el sanatları ürünlerinden şeyler verirler. Gençler topladıkları bu nesnelere aralarında bölüşürler.

Günümüzde Dobruca'da, Bükreş'te, Nevruz günü Müslüman halk bir araya gelir, şehitliğe gider ve orda hep beraber yemek yerler.

Birçok engel ve baskıya rağmen Romanya Dobruca'da yaşayan Kırım Türklerinin Nevruz geleneğini devam ettirdiklerini göstermektedir (Yıldız, 2000: 368).

Türkiye'de yaşayan Kırım Türkleri de Nevruz'u diğer yurtlarda yaşayan Kırım Türkleri gibi kutlamaktadırlar.

Bugün, Kırım'da yaşayan Türkler Nevruz Bayramını resmî olarak kutlamaya devam ediyorlar (Kurtbelyalova, 2000: 230).

1950 yılından itibaren, Kırım'a dönüş için mücadele başlamış, bir kısım Kırım Türkü yurduna dönebilmiştir. Bu mücadele günümüzde de birçok güçlüğe rağmen Kırım Türkünün onur mücadelesi şeklinde devam etmektedir (Yıldız, 2000: 366).

Kırım Türklerinde Nevruz geleneği bugün yaşamaktadır. Kırım Türkçesinde nevrüz, "navrez" şeklinde söylenir. 21 Mart günü kutlanır. Bu güne "Gündönümü" veya "Kantar" da deniliyor (Çay, 1988: 102-103).

Kırım Türleri arasında Nevruz öncesi yapılan bazı ritüeller vardır. Bunlardan birisi 12 Mart günü yapılan ve adına "amel" denilen ritüeldir. Çiftçilerin çalışma günü olduğundan "amel" demişlerdir. O gün yumurta pişirilir. Pişirilen yumurtanın durumuna göre o yıla ait yorum yaparlar. Yine o gün, tavuk eti, patates, hamur ve yumurtadan oluşan ve adına "Arişke" dedikleri bir yemek hazırlarlar.

Bir başka ritüel ise Mart ayının 20. günü genelde son cuma günü, yapılan "Yavur Yüzü" dedikleri ve sağlıklı olmak amacıyla çimenlerde yuvarlanarak yapılan bir pratiktir. Yuvarlanma sırasında, "Ağırlığım yavura, hafifliğim kendime." sözleri söylenir (Yıldız, 2000: 367; Çay, 1988: 106).

Bugün Kırım'da, Dobruca ve Türkiye'de yaşayan parçalanmış Kırım Türkleri arasında Nevruz geleneği benzer uygulamalarla yaşatılmaktadır (Yıldız, 2000: 372).

M. Nogaylarda Nevruz

Kafkas Türk halklarından Nogaylarda, Nevruz bayramı, kadim zamanlardan beri, yeni yılın başlangıcı olarak kutlanmaktadır (Kereytov, 1995: 233-235).

Bayramdan birkaç gün önce genel temizlik yapılır ve kurbanlar kesilir. Kurbanların eti komşulara dağıtılır. Kurban etinden bir miktarını nevrüz şarkıları okuyanlara saklarlar. Gençlerden oluşan gruplar ev ev dolaşır türküler,

şarkılar okur ve hediyeler toplarlar. Bazı Nogay Türkleri Nevruz bayramında evlerinde yemek yemezler, kırlara gidip orada yönlerini güneşe çevirerek süt içer dua ederler ve birkaç damla sütü toprağa dökerler (Kereytov, 1995: 234-235).

Komşular birbirleriyle bayramlaşıp, tebrikleşirler. Kurdukları çadırlarda birlikte yemek yerler. Ev sahipleri misafirlere pişirilmiş ve çeşitli renklerle boyanmış yumurtalar ikram ederler (Kereytov, 1995: 235).

Meydanlarda güreş, at yarışları, taş (gülle) atma, yiğitlik gösterileri yapılır. Türküler okunur. Kobız, kıkobız, zurna, dombra, sızızgı gibi milli çalgılarla “uzun”, “tögerek”, “köşemek” gibi Nogay havaları çalınır. Kızlar ve delikanlılar oynarlar (İndraliyev, 1995: 151-153).

N. Türkiye’de Nevruz

Nevruz’un bir şenlik, bir bayram havası içinde kutlanmasıyla ilgili olarak Anadolu’da yaşamakta olan geleneğin şekli hakkında pek fazla bilgimiz yoktur (Sakaoğlu, 1995: 94/12). Anadolu’da, Nevruz Geleneği, yöresel, geleneksel ve dinî motiflerle şekillenerek çeşitli adlar altında kutlanmaktadır. Bu çeşitlenmede zamanın yönetimlerinin yersiz ve gereksiz müdahalelerinin ve ihmallerinin payı az değildir. Şu var ki, Nevruz, “Mart Dokuzu”, “Sultan Nevruz”, “Sultan Navruz”, “Nevruz Sultan”, “Yürük Bayramı”, “Mesir Bayramı”, “Mart Bozumu”, “Yumurta Bayramı” adlarıyla yapılan bayram ve kutlamalar, Nevruz Geleneğinin varyantlarından başka şey değildir. Eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte Nevruz inancı hâlâ yaşamaktadır.

Günümüzde, Nevruz geleneği, Kars, Konya, Sivas, Kastamonu, Kahraman Maraş, Tunceli, Gazi Antep, Kırıkkale, Çorum, Edirne, Bilecik, Yozgat, Kırklareli, Manisa, Iğdır, İstanbul gibi illerimizde varlığını korumaktadır.

Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Nevruz kutlamalarına çok önem verilmiştir. Birçok “Nevruziye” denilen şiirlerin yazılması, Padişaha ve önemli kişilere yine “Nevruziye Peşkeşi” denilen armağanların sunulması bunun göstergesidir.

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında, bilhassa İttihatçıların yönetimi döneminde Nevruz Kutlamalarına daha çok önem verilmiştir. Bu ilgi Cumhuriyetin ilk yıllarında devam etmiştir. Hatta 1926 yılına kadar resmî törenlerle kutlanmıştır.

İstiklal Savaşı’nın karanlık günlerinde bile Atatürk, Nevruz kutlamalarını ihmal etmemiştir. Ankara’da en görkemli Nevruz kutlaması Büyük Taarruz’a hazırlık yapıldığı günlerde 22 Mart 1922 tarihinde yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ankara’daki Sovyet Rusya, Azerbaycan, Afganistan ve Buhara elçileriyle birlikte büyük bir çadırdan gösterileri izlemiştir (Tan, 2003). Ancak sonraki yıllarda her ne sebeptense Nevruz bayramına gerekli önem verilmemiştir. Hatta 1980 yıllarından itibaren yabancıların güdümündeki bazı çevreler bu geleneksel bayramı siyasî amaçla kullanmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Kültür Bakanlığı, Üniversiteler ve Atatürk Kültür Merkezi gibi kurumlar Nevruz

bayramı geleneğinin çığırından çıkarılmaması için gayret göstermişlerdir. Türkiye ve Türkiye dışından onlarca uzman bu faaliyetlerin içinde yer almıştır.

Devletin ihmal ve ilgisizliği, hatta maksadı aşan yönlendirmeleri, sosyal ve ekonomik şartların değişmesi, takvimin değiştirilip yılbaşının ocak ayına alınması ve yılbaşı kutlamalarının okul programlarına alınarak teşvik edilmesi, Anadolu insanının dikkatinin fazlaca Avrupa'ya yönlendirilmesi gibi sebepler de eklenince Nevruzla ilgili ritüellerin birer birer terk edilmesi veya başka bayram veya değerlere katılması kaçınılmaz olmuştur.

Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında yapılan ve buraya katılan Karakeçili Aşiretlerinin “Yürük Bayramı”, başka muhitlerden katılanların “Ertuğrul Gazi Şenlikleri” dedikleri bu gelenek Nevruzun değişik bir şekilde kutlanmasıdır. Bu şenlikler II. Abdulhamid Han'ın zamanına kadar Mart Dokuz'da Nevruz günü yapılırdı. II. Abdulhamid bu bayramın tarihini kendisinin tahta çıktığı gün olan 19 Ağustos'a almıştır. Yarım asırdan beridir de Eylül ayında yapılmaktadır (Çay, 1988: 98).

Tören günü başta Söğüt ve çevresinde yaşayan Karakeçili aşiretleri olmak üzere törene katılanlar, eski sancaklarının gölgesinde, geleneksel kıyafetleri içinde, Söğüt kasabasının merkezinden Ertuğrul Gazi'nin türbesine kadar geçit resmi yaparlar. Resmigeçidi müteakip kurbanlar kesilir, Kuran-ı Kerim ve Mevlit okunur. Büyük kazanlarda etli pilavlar pişirilip davetlilere ikram edilir. Tören için ayrılan meydanlarda, cirit oyunları, at yarışları, güreşler, folklor gösterileri yapılır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer Türk devlet ve topluluklarından Nevruz geleneğinin özellikleri ile donanımlı büyük gruplar bu kutlamalara katılarak büyük renk katmaktadırlar. Her yıl kutlanan bu bayram yıldan yıla daha da önem kazanmaktadır.

Anadolu'da Nevruz Geleneğinin değişik renk ve boyutta kutlandığı bir bayram da Manisa Mesir Bayramı'dır.

Yüzyıllardan beri kutlanan Mesir Bayramı çeşitli sebeplerle kutlanma tarihi değiştirilmişse de son zamanlarda 21 Mart günü kutlanmaktadır.

Nevruz Geleneği genellikle Orta Anadolu'da “Mart Dokuzu” adı altında kutlanmaktadır.

Kars'ta, Iğdır'da, Ankara'nın, İstanbul'un bazı semtlerinde Nevruz Bayramı, bütün ritüelleri ile yaşatılmaktadır.

Nevruz geleneği, bütün Türk Devlet ve topluluklarının yanında Başkurt, Çuvaş, Hakas gibi Türk boyları ile Yugoslavya, Dağıstan, Irak, Suriye ve Gürcistan Türkleri arasında da yaşamaktadır. Ayrıca Türklerin dünya medeniyetine armağan ettiği bu bayramı, Araplar, Afganlılar, Farslar, Kürtler ve Tacikler de kutlamaktadırlar.

III. Sonuç

Türklerin dünya medeniyetine bahsettiği önemli geleneklerden birisi olan **Nevruz**, Türk soyunun yaşadığı her yerde, özünü kaybetmeden, yerel kültür

motifleri ile renklenerek varlığını devam ettirmekte, önemli günlerden biri, hatta yılbaşı olarak kutlanmaktadır.

Gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günü, yani Nevruz, her bir Türk boyu arasında yerel kültür değerlerinden de etkilenerek zengin anlamlar kazanmıştır. Bazı Türk topluluğunda bahara giriş bayramı olarak kutlanır, bazılarında, bütün varlıklar için uyanış ve yaratılış günüdür. Bazılarında, yeryüzüne iyiliğin geldiği gündür, bazılarında, tabiatın kıştan çıkarak bolluk ve berekete kavuşmasını simgeler. Bazılarında ise tabiatın yokluktan, kıştan uykudan çıkıp, var oluşa canlanışa doğa ile bütünleşmeye açılmasıdır.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan gibi bağımsız Türk Devletlerinde kutlandığı gibi, henüz bağımsızlığını kazanamamış, İran Türkleri, Uygur (Doğu Türkistan) Türkleri, Altay, Hakas, Karaçay-Malkar, Kırım, Gagauz, Nogay Türkleri arasında da bütün canlılığı ile yaşatılmaktadır. Her biri bir değişik coğrafyada yaşayan bu Türk boyları, öz millî, tarihî, coğrafi, gelenek, âdet ve anane zenginliklerini bu bayrama katmışlardır.

Türk soyunun kültür hafızasında yüksek seviyede hüsnü kabul gören Nevruz tutkusu hiçbir dönemde hiçbir güç tarafından engellenememiştir. Sovyet rejiminin o kanlı ve baskıcı döneminde bile Türk insanı Nevruz geleneğinden mahrum bırakılamamıştır. Nevruz her zaman birbirinden ayrı düşürülmüş Türk boyları arasında köklü bir iletişim unsuru olmuştur.

Nevruz, genel olarak Türklerde, tabiat bayramı, yılbaşı günü olarak kutlanır. Bununla birlikte eski inançlardan kaynaklanan birtakım kültler, hatta ilginç itikatlar da Nevruzun renkleri arasında yer almıştır. Diğer yandan Nevruz, Türk insanının, suyu, ateşi, toprağı, havayı ve bunca nimeti veren yaratana karşı teşekkürünün bir ifadesidir. Nevruz'a mahallî, politik renk vermek yanlıştır.

Türk milleti için önem taşıyan bu kıymetli geleneğimizi korumalıyız, geliştirmeliyiz ve bütün incelikleriyle yaşatmalıyız.

Abstract: One of significant tradition which is Turks' present to the civilisation of the world, Nevruz survives every part of the world Turks habitate and immigrate survives with colors of local cultural patterns without losing anything of its essence.

This article studies the celebrations of Nevruz Bayram and the relevant cults and rituals in general.

Key Words: Nevruz tradition, patriarchal cult, water cult, fire cult.

Kaynakça

Kitaplar

- Akçora, Ergünöz, (2000), **Kazakistan'da Nevruz Bayramı**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., 2000 Ankara.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., Cumbur, M., (1990), **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- Arnaut, Tudora, (2000), **Gagauz Folklor Türlerinde İlkyaz Yortusu**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., 2000 Ankara.
- Artun, Erman, (1999), **Türk Halk Kültüründe Nevruz**, Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan.
- Askarov, Akhmatali, (1995), **Özbekistan'da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Atalay, Besim, Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi, T.T.K. Basımevi, 3. Baskı, C.I, Ankara.
- Cumakunova, Güلزura, (2000), **Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Çay, M. Abdulhaluk, (1988), **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- _____, (1990), **Hıdırellez Kültür ve Bahar Bayramı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Çınar, Ali Abbas, (2000), **Kazak Türklerinde Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., 2000 Ankara.
- Çimpoş, Lübov, (2000), **Gagauzlarda İlkyaz Yortuları ile Çocuk ve Gençlik Oyunları İlişkisi**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul, (2000), **Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi**, Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, HAGEM Yayınları, Ankara.
- Dede, Abdurrahim, (1978), **Batı Trakya Türk Folkloru**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Durdıyeva, Amangül, (2000), **Türkmen Halk Edebiyatında Nevruz İzleri**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Düzgün, Dilaver, (1998), **Nevruz Törenlerinde Sunulan Dramatik Gösteriler**, İlkyaz Bayramı Nevruz Bildiriler, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Erzurum.
- Ebülgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime, Türklerin Soy Kütüğü, Hazırlayan: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, Ankara.
- El Kitabı, (1997), **Nevruz, Yeni Gün**, T.C. Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.
- Ergünöz Akçora, (1988), **Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Nevruz**, Prof. Dr. Abdulhaluk Çay Armağanı, Ankara.
- Gaffarî, Rıza, (2000), **Mevsim Değişikliği Bakımından Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Geldiyev, Gurbandurdı (2000), **Türkmen Halk yaratıcılığında Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Geleyeva, Ariuka, (2000), **Karaçay-Malkarların Bahar Bayramı Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara. (Geleyeva, 2000: 118-125)
- Genç, Reşat, (1995), **Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz**, Türk Kültüründe Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Ankara.
- Güldiken, Kadir, (2000), **İran Türk Toplumunda Nevruz Kavramı ve Töreni**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Güngör, H., Argunşah, M., (1991), **Gagauz Türkleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Hey'et, Cevat, (2000), **Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.

- Hüseyin, Nizameddin, (2000), **Uygurlarda Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- İbrayev, Şakir, (2000), **Kazaklarda Nevruz ile İlgili Gelenekler ve Oyunlar**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., 2000 Ankara.
- İndraliyev, İsa, (1995), **Nevruz Bayramında Nogay Halk Âdetleri**, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Mariyam Bulgarova, Celalettin Erbay), Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni (Sempozyumu) Bildirileri, (20-22 Mart 1995), AKMB Yay., Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1980), **Eski Türk Dini**, İstanbul.
- Kafkasyalı, Ali, (2002), **İran Türk Edebiyatı Antolojisi**, Atatürk Ü. Yay., Erzurum.
- Kereytov, Ramazan, (1995), **Kafkas Nogay Türklerinde Nevruz Bayramı**, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Mariyam Bulgarova, Celalettin Erbay), Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni (Sempozyumu) Bildirileri, (20-22 Mart 1995), AKMB Yay., Ankara.
- Kısakürek, Necip Fazıl, (1993), **Çile**, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- Kuran-ı Kerim, Yasin suresi, ayet 80.
- Kurtbelyalova, Niyara (2000), **Nevruz Seni Unutmadık**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Levy Ruey, (1964), Nevruz, **İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi**, c. 9, İstanbul.
- Malkonduyev, Hamit, (1995), **Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz Bayramı**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Mızıulu, İsmail, (1994), **İstoriya Karaçaevo Balkarskogo Naroda. s Drevneysih Vremen Do Prisoedineniya** İ. M. Miziyevev. Çeviren: Aliy Şidakulu, k Rossi, Nalçik.
- Nebiyev, Azad, (1997), **Azerbaycan'da Nevruz**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (1990), **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- Olcabay K. Karatayev (1995) **Kırgız Tarihi ve Nevruz**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Özkan, İsa, (1995), **Tatar ve Uygur Türklerinde Nevruz Bayramında Şiir Söyleme Geleneği**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- _____, (1995), **Tatar ve Uygur Türklerinde Nevruz Bayramında Şiir Söyleme Geleneği**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Rahman, Abdulkerim, (1995), Tarihten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları, (Türkiye Türkçesine Aktaran: E. Emet - A. Çelikbay), *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 8/10-14.
- Rehminun, Şehram, (2000), **Güney Azerbaycan'da Yıl Bayramının Gelenek ve Görenekleri**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Sevgi, Ahmet, (2000), **Taşkent'te Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge, (1998), **Kültür Hayatımızda Nevruz**, İlkyaz Bayramı Nevruz Bildiriler, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Erzurum.
- Tekin, Mehmet, (2000), **Nevruz (Yeni Gün) Coğrafyası ve Nevruz'un Akdeniz Bölgesine Yansımaları**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Tural, Sadık, **İnsan, Nevruz, Bilge Üzerine Birkaç Söz**, Nevruz, AKM Yayını, Ankara.
- Tuzlugul, Totay Tacioğlu, (1995), **Kazakistan'da Nevruz Kutlamaları**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Türkmen, Fikret, (1995), **Orta Asya - Anadolu Arasındaki Kültürel İlişkiler ve Sözlü Kültür Yolu**, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, K. B. Yayınları, Ankara.
- Veliyev, Kâmil Nerimanoğlu, (1995), **Nevruz Geleneği ve Azerbaycan**, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKM Yay., Ankara.
- Yıldız, Naciye, (2000), **Kırım Türklerinde Nevruz**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şoleni Bildirileri, AKMB Yay., Ankara.

- Yuguşeva, Nadya, (2000), **Altay Şamanlığı Konusunda Notlar**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- _____, (2000), **İslâmiyet Öncesi Türk Dini Hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi**, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri. AKMB Yay., Ankara.
- Yüksel, Zühal, (1998), **Kırım Edebiyatı**, Türk Dünyası El Kitabı, c.4, TKAE Yay., Ankara.
- Zehtabî, Mahmut Taki, (1378/2000), **İran Türkleri'nin Eski Tarihi**, C. I, Tebriz.

Dergiler

- Adiloğlu, Adilhan, www.akmb.gov.tr/turkce/books/nevruz
- Arnaut, Tudora, (Mayıs 2003), Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı/Nevruz", *Türksoy Dergisi*.
- Balkan, Vedat, Afyon'da Karaçay-Malkar Türklerinin Varlığı, www.geocities.com
- Bali, Muhann, (1998), İki Bilim Adamı ve Hacı Bektaş Veli, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, Ankara.
- Ekici, Metin, (2004), Halk Kültürü Çalışmaları: Dün, Bugün, Yarın, III. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu, Ankara.
- Halimov, Nazar, (1995), Türkmenistan Yazma Kaynaklarında Nevruz Bayramı Hakkında, *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 12/100-101.
- Héy'et, Cevat, (1383 / 2004), İran'da Türk Kültürü'nün Durumu, *Varlık Dergisi*, Tahran, ss. 133-2.
- Karatayev, Olcabay K., (1995), Kırgız Tarihi ve Nevruz, *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 12/86.
- Kazımoğlu, Samir, (1995), Azerbaycan Türklerinde Nevruz Bayramı(1995), Tarihten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları, (Türkiye Türkçesine Aktaran: E. Emet - A. Çelikbay), *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 8/10-15.
- Kuçkartayev, İristay, Özbekistan'da Nevruz Bayramı, *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 12/90-95.
- Muhammed, Enver, (Mayıs 2003), Uygurlarda Nevruz Geleneği, *Türksoy Dergisi*.
- Nebiyev, Bekir, (1995), Nevruz Bayramı Hakkında Etüdler, *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 8/44.
- Oğuz, M. Öcal, (1995), Türk Dünyasında Nevruz Kitapları, Milli Folklor, Ankara, ss. 4/.25.
- Sakaoğlu, Saim, (1995), Konya'da 1918 Yılı Ergenekon Bayramı, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara, ss. 94/12-14.
- Özkan, İsa, (1995), Türk Boylarının Edebiyat Folklorunda Nevruz Şenlikleri, *Bilge Dergisi*, Yeni Gün/4 ss. 5-7.
- _____, "Uygur Efsanelerinde Nevruz", <http://www.nevruz.gen.tr/nevruz>
- Şamanov, İbrahim, (1997), Kafkasyalı Karaçay-Malkar Türklerinin Halk Takviminde Yeni Yıl Nevruz, *Ana Yurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara, ss. 12/96-99.
- Tan, Nail, (Mayıs 2003), Atatürklü Nevruz Bayramları, *Türksoy Dergisi*.
- Türkdoğan, Orhan, (1996), Eski Bir Kültür Kodu Olarak Nevruz, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, ss. 100/29.
- Türkmen, Fikret, (2001), Kırgızistan'da Atalar Kültü ve Sosyal Hayattaki Roller, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi, Ankara.